

In this context, the contemporary cross-cultural novel is considered and its leading features such as «boundary identity», hybridity, ambivalence and others are distinguished. The author refers to the works by J. Coetzee, S. Rushdie, K. Ishiguro as an artistic representation of the so-called «marginal consciousness», which are the basis of the cross-cultural outlook.

Key words: *post-colonial discourse, cross-culturalism, multiculturalism, cross-cultural novel, ambivalence, hybrid identity.*

Дата надходження статті: «13» листопада 2019 р.

Дата прийняття до друку: «20» грудня 2019 р.

УДК 821.161.2.09 – 3 «18»:27

DOI: 10.31475/fil.dys.2020.10.17

ВІКТОРІЯ ТКАЧЕНКО,

кандидат філологічних наук, доцент

(м. Вінниця)

Християнські мотиви у прозовій творчості Ганни Барвінок

У статті проаналізовано особливості художньої спадщини маловідомої української письменниці II половини XIX століття Ганни Барвінок. Осмислено християнську складову прозової спадщини белетристики. Виокремлено тематичні аспекти прозописма, що базується на розумінні ключових питань, пов'язаних з релігійною мораллю та ментальною культурою українського суспільства означеної доби, увиразнено характер архетипних образів, що пов'язані з християнськими традиціями українців. Окреслено художні шукання авторки, визначено засоби та прийоми побудови твору. Зроблено акцент на концептах серце, душа, вірна любов. Доведено, що основу світоглядних уявлень письменниці та її героїв формує своєрідний симбіоз релігійно-християнських знань. Загалом звернено увагу на художню й філософську площину майстерності, що дозволяє ідентифікувати талант Ганни Барвінок на самодостатньому ідейно-художньому рівні.

Ключові слова: *християнство, Бог, віра, милосердя, образ, ментальність, характер, жанр.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Ім'я Ганни Барвінок довгий час становило інтерес тільки в дослідників українського письменства XIX століття, адже широкому читацькому загалові її твори

не були відомі. Зазвичай ім'я письменниці уособлювалося з її чоловіком Пантелеймоном Кулішем, його месійною роллю у професійному становленні дружини. Критична рецenzія доробку Ганни Барвінок довгий час зводилася до негативного формату, суб'єктивних порівняльних суджень її місця в літературному процесі, другорядність по відношенню до Марка Вовчка, як авторитетного прозаїка доби та автора ряду відомих жіночих текстів.

Аналіз досліджень і публікацій... Творчість Ганни Барвінок активно досліджували ще з XIX століття. Від оцінних суджень Б. Грінченка, О. Огоновського, П. Куліша, М. Євшана, М. Шаповала, С. Єфремова до слухного аналізу І. Денисюка, Л. Зеленської, О. Івановської.

Формулювання цілей статті... Метою статті є виокремлення тематичного ряду творів, що пов'язані із християнським акцентом. Вони виразно домінують у ряді оповідань, новел, повістей, увиразнюють характер суспільної моралі й поведінки людей, адже з'ясовують ідейні складники творів Ганни Барвінок, суть її духовного й релігійного світовідчуття.

Виклад основного матеріалу... Ганна Барвінок (справжнє ім'я Олександра Білозерська) належала до відомого роду Білозерських, що залишили в історії української культури помітний слід. Її брат Василь, майбутній чоловік Пантелеймон Куліш, а також Тарас Шевченко та інші прогресивні діячі епохи об'єдналися у товариство святих Кирила та Мефодія ще 1845 року. Серед мислячих людей цієї доби, наснажених думками зі Святого Письма, прогресувала ідея апостольської любові до ближнього, християнської покори, терпимості. У свідомості братчиків народжується ідея множити ці думки серед української громади і дбати про «визволення народу з кріпацтва дорогою просвіти, разом і християнської і наукової» [4, с. 179]. Ідеї гуманізму в цей час набували неабиякого поширення. Тому й знайшли свою реалізацію у прозі письменниці різних років.

Натхненна ідеями найближчого родинного й культурного оточення, Ганна Барвінок у своїй художній практиці застосувала християнську етико-моральну концепцію, її дотримувалася і в своєму повсякденні. Сюди входило широке поняття любові до природи, всього живого «Божого творива» – рослини, тварини, людини – вона розкривала його в багатьох творах, виховуючи, зокрема в дитячій душі, таку рису, як милосердя, високе, суто людське вміння співчувати. Тому до кріпака, вдови, сироти, п'яниці, інтелігента, митця чи каліки, письменниця ставиться однаково толерантно, вишукує той формат

християнського всепрощення й розуміння, який дивує своєю глибиною та чуттєвістю.

Маємо підстави стверджувати, що письменниця ще за життя знайшла свого читача, критика, стала оригінальним автором. Ганна Барвінок належить до плеяди прозаїків, для яких характерна увага до питань морально-етичного плану. Основу світоглядних уявлень формує своєрідний симбіоз релігійно-християнських знань. Письменниця, як і її героїні, дбає про внутрішній світ, гармонію, душевну чистоту. Як слушно зауважують дослідники, саме «українська психічна структура вирізняється емоційно-почуттєвим характером, «кордоцентричністю», який полягає у естетизмі українського народного життя і обрядовості, в артистизмі вдачі, у прославленій пісенності, у своєрідному м'якому гуморі – це дар Божий» [5, с. 10]. Цим даром скористалася письменниця у творчій роботі. Послугуючись філософським інструментарієм, вона вибудовує свою концепцію «філософії життя». Ця філософія толерантна і глибока, смілива й чуттєва. У ній домінує внутрішній спокій, хоча оточення не завжди сприяє душевній рівновазі.

Так серце, пробуджене рідним словом, піснею, веде до формування високого почуття патріотизму. Навіть про українську мову письменниця в листі до І. Шрага від 14.01.1899 року поетично сказала: «Наша мова дуже проречиста. Хоч лає, хоч жалує. Дивна мова. Мова Христа» [7, с. 1]. Справді, письменниця відкривала мовні багатства в кожному своєму оповіданні.

Письменниця осмислює в прозі сакральні архетипи душі, серця, долі («своїї тропи»), характерні для романтичної творчості. «Народна дійсність явилася романтикам (і не лише поетам, а й прозаїкам – В. Т.) надзвичайно повною, високоцінною та багатую. Народ та історія – основні теми української романтики – разом з тим – основні проблеми національного руху» [6, с. 363].

В об'ємних оповіданнях Ганни Барвінок, що часто контамінуються з повістю, інколи – новелою, таких, як «Домонтар», «Молотники», «Гречаники», «Королівщина», «Зів'яла квітка» та інших письменницею художньо втілюється ідея гармонійного облаштування людського життя (родини, суспільства) на основі традиційних духовних цінностей народу (любов і взаємоповага, працьовитість, чесність), що спиралися на християнські засади моралі, провітительські ідеали. Найвні ж у творах соціальні акценти також знаходять своє вирішення у площині морально-етичній, християнсько-релігійній («Праправнучка Баби Борця», «Забісована дівчина Настуся», «Трудящий шукає долі, а доля шукає трудящого», «Треба набігти тропи», «Половинщик» та інші).

Основна ідейна парадигма спадщини Ганни Барвінок полягає в розкритті й утвердженні духовності українського народу, увиразненні її основних рис на різних, соціальних і побутових, обширах матеріального та духовного життя. Широко спираючись на філософську традицію кордоцентризму, романтизму, а також і реалізму, просвітництва, модернізму, що побутували в українській літературі кінця XVIII – початку ХХ ст., Ганна Барвінок вибудовує свою художню систему, в якій наскрізним є морально-етичне начало.

Евангельські ідеї та образи присутні у творах Ганни Барвінок різних років. У мовленні героїв, найчастіше, вони реалізуються в постійних звертаннях до Бога: «Усе, – каже, – Зіню, тобі буде. Дай, **Боже**, мені тільки здоров'я тебе вихохати...», «**Боже** мій милий!», «Ой, **Боже, Боже**, коли той вечір буде!» («Не було змалку, не буде й до'станку»), «Слава **Богу**» («Лихо не без добра»), «Мовчки собі побивалось, мовчки у **Бога** долі просило», «Так то послав мені **Господь** восени літо!» («Восени літо»). Зазвичай, це традиційні звороти, які люди використовували в своєму повсякденні, апелюючи до захисту Всевишнього.

Чисте серце, душа, вірна любов – ці суто людські якості, природні та евангельськи-сакральні водночас, Ганна Барвінок підносить як найвищі в житті моральні цінності, які можуть вести людину шляхом християнина. Тому щастя настає тоді, коли відбувається обряд вінчання «Не було змалку, не буде й до'станку»: «Повінчали нас. Весілля одгуляли тихо та до любови». Контрастом цієї радості стає у творі смерть головного героя Хведора, який помер молодим від хвороб. Жаль у серці дружини збільшується від того, що вона не змогла покликати до вмираючого священника, щоб його запричастити: «В короткий мій вік багато карбів лягло на мойму серці, да ще ні одного такого глибокого не було, як цей послідній» [2, с. 56].

Попри складні життєві обставини, героїні не втратили своєї людяності й терпимості. Вони сором'язливі, працьовиті, скромні. Авторка підкреслює таку християнську рису жінки, як відмова від помсти, вміння розуміти інших, прощати, а головне, вони наділені глибокою вірою в Божественне провидіння, що в свій час обов'язково покарає грішників і воздасть праведникам. Героїні Ганни Барвінок у взаємодії з Богом вибудовують власний світ, в якому є молитва, віра, облаштування храму своєї душі, в якій комфортно двом закоханим і Богові. У свідомості українця, підкреслює авторка, нерозривно поєднані етичне й естетичне начала, краса портретна, зовнішня з красою та культурою людської поведінки.

Релігійна мораль у героїв часто формується під впливом тих психоментальних характеристик українців, що наділені сердечністю, чутливістю, порядністю. Так, у повісті «Русалка», йдеться про трагедію дівчинки-сироти, яку знайшли у житньому полі. Дід-сторож забирає Оленку до себе. Від нього вона почула лагідне й щире слово, ввібрала основи християнської науки, він дав їй ім'я, згодом і прізвище. Звертаючись до дитини, він використовує найніжніші порівняння: «Така ж сирота, як і я на світі. Комашечкою, золотою оленкою пустив тебе Господь на сонечко, як і мене колись, та й любо нам на Божому світі...» [2, с. 166]. Через його філософію дівчинка розуміє, що на світі є бідніші, а тому, коли люди допомагають, приносять недоношений одяг, він не приймає «ради Христа», а повертає зі словами: «Є люде бідніші за мене. Мого віку не багацько зосталось... Христос любить латаних» [2, с. 167]. Оленка була з дідусем щасливою, «не бажала в Бога кращої долі, коли б увесь вік так ні про що зимою не дбати, а літом з дідусем у будці жити» [2, с. 167]. Ця майже євангельська ідилія – природа, тварини, серед них сповнені взаємної приязні дід з малою дівчинкою – уривається зі смертю старого.

Зв'язок моралі та релігії людини продовжується у другій сюжетній лінії, коли Оленка знайшла прихисток в убогої вдови, яку зі світу зживали син з невісткою, намагались отруїти, наваривши гадюк, замість в'юнів. Але «сотворив Господь за її правду над нею чудо своє». До жінки повертається зір. Мати стала жити серед людей, творити добро. Письменниця використовує улюблений композиційний хід – благотворний вплив доброї людини на оточення. Сердечність, уміння по-євангельськи прощати гріхи, виступає тут як життєдайний промінь, вітальна сила, під впливом якої все квітне.

Важливою етноментальною рисою українців завжди було використання пісенного матеріалу. Пісня, як втілення народної мудрості, підкреслює загальну ідею твору: Ой Боже, Боже! Що та любов зможе!

Пісенний матеріал у творах є складовою християнської моралі. В пісні герої висловлюють свої турботи, біль, віру. Часто пісні пов'язані з думкою, що «душа повна молитви, благовіння ік Богу і поетичних вражінь – нічим ще не сполохана, не знуджена істота його, і вона носить у собі краплю того високого духа» [1, с. 78]. Описуючи традиції українців під час Різдвяних свят, авторка використовує жанр колядки та щедрівки, він увиразнює глибину християнської моралі дітей і дорослих. Тому зміст пісень має сентенцію: «З Ісусом Христом, святим Рождеством» [1, с. 79], а думки дітей і дорослих пов'язані з Богом,

ангелами, Матір'ю Божою, святим Петром, Пречистою, святим вечором. Ганні Барвінок імпонує сприймання Бога. Тому й героїв вона наділяє відповідними оцінними судженнями. Їхня філософія не зводиться до думки про помсту, моральну чи психологічну слабкість, а вміння знайти вихід із ситуації. Людина, яка залишається з Богом, завжди подібну відповідь знаходить. Так, в оповіданні «Праправнучка Баби Борця» йдеться про історію Марусі Стусанівни, яка розповідає про свій рід, захоплюється предками, філософією, яку вони сповідували. Так, духовні заповіді матері дівчина цитує завжди: «Прочитай молитву Господню щиро хоч і дома, да вірненько роби, то Бог тобі й допоможе. Так роби, дитино моя, щоб на твоїх руках і кров показалаь. Бог любить трудящого», «На чуже не поривай очей, чужим добром не напасешся, своє дбай», «А будуть залишки – убогому подаси. Оце Богові усе приятство» [2, с. 202]. Такі євангельські приписи в уяві селянки перетворюються на щоденну практику життя. Виразним залишається естетичний формат розповіді, захоплення красою, силою, мужністю, але не тільки зовнішня краса визначає ставлення героїні до людей. Одночасно можна спостерігати й розуміння та значення релігійної культури та моралі героїв. Коли Маруся обирає чоловіка, вона пишається його розумом, умінням поводитись між людьми, але й звертає увагу на те, що як «увійде він до Божого дому, – всім заломить: на криласі почитує, і так – як жупан, як шапка, чобіт, усе до ладу; і на вроду гарний, і з людьми обіходливий...його громада титарем настановила» [2, с. 200].

Серед дитячих творів є зворушливе оповідання, де персонажем виступає собака – «Лапкові думки» [2, с. 232]. «Собака Лапко во всій красі ісповняв свої обов'язки 6 літ своєї безкорисної служби, аби тільки кісточку дістать да хліба кусок і він своє життя покладав за свою хазяйку. Кругом уночі оббіжить всі закутки, даже хліви з курятниками і утками, щоб лисиця не підкралася і цілий день находиться на цепу, покірливо і вдячно служить...» [2, с. 232]. Та хазяйка у довготривалому від'їзді, і Лапка перестає годувати несумлінний сторож. Не годують і сусіди-хазяї, до яких часом за версту «по знайомості» забігає смутний і голодний Лапко. А він очима просить заради проповіді Господньої: «Любіте, не тільки ближнього, а і животне...». Виникає жорстока й парадоксальна ситуація: «Всі з співчуттям відносяться до заслуженого слуги Лапка... да не дають подачки, щоб хазяйка не подумала, що переманюють його». Незрозуміла сільська етика! І Лапка думає: «От! та ще й людьми звуться... Раса висока! ще й грамотні, ще й християне, до церкви ходять... а ти, здихай». Ридає, що не дають їсти красеню

Лапкові, лише малий Палійко, батько якого прогнав голодну, нещасну собаку од замерзлої свинячої половини...

Християнська й морально-етична проблематика відзначає й казки «Лисиця та журавель» (записано від молотника), «Казка про орла, про чорта та чортову дочку», опубліковані в дитячому журналі «Дзвінок» (Львів) у 1891 році. Казки Ганни Барвінок мають нескладний сюжет, в них використані елементи народної демонології (віра у відьом, чортів, перевертнів), легкий, прозорий стиль мовлення.

Висновки... Дотримуючись єдиної ідейної концепції, Ганна Барвінок сформулювала своїми творами та ідейними переконаннями кардинальну мету: акцентування позитивних рис моралі й етики всіх шарів суспільства як основу єднання українців, формування української нації з єдиною духовною й естетичною культурою. Чимало українських авторів цієї доби та ХХ століття у своїх творах використовували матеріал, що характерний «для українського етносу, ... що генетично передається від покоління до покоління, переходячи до сфери свідомості, звідки матеріалізуються в зовнішніх проявах» [3, с. 14-15]. Осягнути цю мету письменниці допомагає використання і широка художня інтерпретація народних пісень і дум, казок і легенд, притч, вірувань, обрядів і звичаїв, приказок і прислів'їв. Адже це було художнє мислення самого народу, відтак воно знайшло свою художню реалізацію в прозі письменниці.

Список використаних джерел і літератури:

1. Барвінок Г. Святе Різдво на хуторі // Літературно-науковий вісник. 1905. Т. 29. Кн. 2. С. 77-84 (Ч.2).
2. Ганна Барвінок: Збірник до 170-річчя від дня народження (Ред. В. Шендеровський, уклад. В. Яцюк). Київ: Рада, 2001. 556 с.
3. Крупка В. Поезія Володимира Забаштанського (проблеми творчої еволюції). Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Київ. 2010. 21 с.
4. Сулима В. Біблія і українська література. Київ: Освіта, 1998. 399 с.
5. Українська душа (За ред. В. Храмової). Київ: МП «Фенікс», 1992. 128 с.
6. Чижевський Д. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Тернопіль: Феміна, 1994. 480 с.
7. Фонди Чернігівського літературно-меморіального музею ім. М.Коцюбинського. Ф.А. 28, № 39. С. 1.

References:

1. Barvinok G. Svyate Rizdvo na khutori // Literatururno-naukovyj visnyk. 1905. T. 29. Kn. 2. S. 77-84 (Ch. 2).

2. Ganna Barvinok: Zbirnyk do 170-richcha vid dnya narodzhennya. (Red V.Shenderovsky, uklad. V.Yatsuk). Kyiv: Rada, 2001. 556 s.
3. Krupka V. Poeziya Volodymyra Zabashkanskygo (problemy tvorchoyi evolyuziyi). Avtoreferat duseratsiyi na zdobutta naykovogo stupenya kandudata filologichnykh nauk. Kyiv, 2010. 21 s.
4. Sulyma V. Bibliya i ukrayinska literatura. Kyiv: Osvita, 1998. 399 s.
5. Ukrayinska dusha (Za redaktsiyeyu V. Khramovoyi). Kyiv. MP «Feniks», 1991. 128 s.
6. Chuzhevskiy D. Istoriya ukrayinskoyi literatury vid pochatkiv do doby realizmu. Ternopil: Femina, 1994. 480 s.
7. Fondy Chernigivskogo literaturno-memorialnogo muzeyu imeni M. Kotsubbunskogo F.A.28, № 39. S. 1.

Symmary

Victoriia Tkachenko

Christian Motives in Anna Barvinok's Prose Works

The article analyzes the peculiarities of the literary heritage of a little known Ukrainian writer of the first half of the XIX century Anna Barvinok. The Christian component of the legacy of fiction is understood. Thematic aspects of prose creativity are distinguished based on understanding key issues, related to religious morality and mental culture of Ukrainian society of the mentioned era, expressed character archetypal images associated with Ukrainian Christian traditions. The author's artistic searches are outlined, the means and techniques of constructing the work are defined. The emphasis is placed on the concepts of heart, true love, soul. It has been proved that the basis of cerebral representations of the writer and her characters forms a kind of symbiotic, religious, Christian knowledge. In general, attention is paid to artistic and philosophical plane of skill, which allows to identify the talent of Anna Barvinok at the self-sufficient, ideological and artistic level.

Key words: *Christianity, God, Faith, charity, image, character, genre.*

Дата надходження статті: «18» жовтня 2019 р.

Дата прийняття до друку: «22» листопада 2019 р.